

УКРАЇНСЬКА КНИГА

---

1 9 7 3

UKRAINSKA KNYHA

UKRAINIAN BIBLIOGRAPHIC QUARTERLY

2
1973

3rd YEAR

THE UKRAINIAN BOOK
DAS UKRAINISCHE BUCH
LE LIVRE UKRAINIEN

Editor: Bohdan Romanenchuk
Associate Vasyl Lew
Editors: Mykola Kravchuk

ЗМІСТ:

Г. Смотрицький. Похвала на герб Острозьких	34
В. Чапленко. Малюнкове походження глаголиці	36
О. Мацюк. Музей паперу	41
Рецензії й огляди:	
Яр. Слєвутич. Відродження барока (Дан Мур, Скрижалі туги)	44
" 3 подорожі науковця (Я. Рудницький, З подорожі довкола світу)	45
" Зразкова історія українського Лос Анджелесу	47
О. Керч. Віталій Волков, Таємниця Космосу	48
Г. Черінь. Краса й насолода туги (Б. Олександрів, Колокруг)	49
" Леонід Полтава, Валторна	51
Н. Пазуняк. Леся Храплива, Далеким і близьким	52
В. Лев. Пісня про моого Сіда	53
Б. Романенчук. Збірник на пошану О. Шульгина	54
В. Лев. Микола Сивіцький, Богдан Лепкий	56
Р. Данилевич. Бережанська земля	58
В. Гаврилюк. Міра Гармаш, Райдуга в пітьмі	60
А. Власенко. Широке море України	61
Б. Романенчук. Бібліографія худ. літератури	63

Передплата 1973 Subscription \$4.00

Publisher: UK KYIW Publishing
4800 North 12th St., Philadelphia, Pa 19141, USA

УКРАЇНСЬКА КНИГА

2

1973

Рік III.

Квартальник бібліографії й книгознавства
Т-ва українських книголюбів, Т-ва українських
бібліотекарів і Бібліографічної комісії НТШ

Титульна сторінка Острозької Біблії з 1681 року.

ПОХВАЛА НА ГЕРБ ОСТРОЗЬКИХ

Г. Смотрицький

На бажання деяких читачів передруковуємо в цілості перший український силабічний вірш Герасима Смотрицького, надрукований в Острозькій Біблії в 1581 р. Інформація про нього була в першому числі журналу минулого року.

Зри сія знаменія княжате славного,
ихже съдръжитъ домъ его от вѣка давнаго,
И разумъй, яко не туне и не безъ причины,
о чомъ властнъй и ширъй повѣсть ти кто иный,
Но яко достоинъ дѣлатель своєя заплаты,
не шадяще здравія никоєя утраты,
Крѣпко побѣждаль различныхъ съпостать полки
и разгоняль с короны драпѣжныя волки;
И еще можетъ,
аще Богъ поможет.

Въоруженъ воинъ змія поправъ мужественно,
копіем сего посредъ проньзе явественно
Яко древняго враждебника человѣческаго рода,
понеже злому з добрымъ не бываетъ згода.
Боди, въ князехъ избранный, мыслнаго сопостата,
сего бо побѣждающимъ вѣчная заплата.
I инымъ подавай сіе непобѣдимо оружіе,
острѣйшее меча обоюду остра слово Божіе:
Въ время рати
потреба дѣбати.

Вторый воинъ храбростю прѣвому подобный,
токмо оружіемъ отмѣненъ; и то посель гробный;
Мечъ бо обнаженъ въ десници имъа острый обоюду,
имъже крѣпци на враги пріемлють побѣду.
Отсѣкай, Константине, мракъ идолскія лести,
хотеть бо Богъ всѣмъ человѣкомъ ся спасти;
И отгоняй єретиковъ полки умовредныя,
придоша бо въ миръ волки нещадныя.
Иже не свыше щепится,
сіе скоренится.

Въсіяла звѣзда ясно от востока,
послѣдудя прѣвой възвѣщеной от пророка;
И приводитъ от Присиды трехъ царей съ дары,
поклонитися съ вѣрою цареви над цары.

Твоя звѣзда нынѣ тому же послѣдует цареви,
хотя всѣхъ сътворити жителя раєви;
И убываетъ луна ветхаго завѣта,
сіяеть бо солнце неприступнаго свѣта,
В немже ходя не поткнется,
но паче спасется.

Спасеніе Христос Богъ содѣя посредѣ земля,
на крестѣ руцѣ прострѣ всѣхъ къ себѣ прѣмля,
На немже рукописаніе грѣхъ нашихъ растерзавъ
и з ветхаго человѣка нетлѣнно новаго создавъ.
И ты крестное знаменіе не туне носиши,
великому Константины им ся подобиши;
Онъ бо, на небеси сіе видѣвъ, побѣдилъ съпостаты,
ты же побѣждай еретикъ и бѣсовъ тристаты.
Крестъ бо похвала царемъ,
бѣсом же незносный яремъ.

Великоя глубины богослова княже съименныи,
да сподобить тя Господь Богъ вѣнецъ пріяти нетленныи!
Въ здравіи же телеснѣмъ благообразно долгоденьствовати
и въ царствїи небесномъ съ избранными радостно ликоство-
Яко всѣмъ по чину представиль єси божественное писаніе [вати].
истинънаго Бога и правды его похвалу и познаніе,
Да всякъ читаяй боголѣпно благодаритъ създателя
и да не забываетъ достойна мѣзы своея дѣлателя.
Иже благую часть избираетъ,
от него ся не отимаєтъ.

"Книжка заслуговує на більшу дбайливість ніж чобіт!", —
гримів один з найстарших книголюбів, епископ Ріхард де Ан-
джурвілле де Бурн 1344 року (але його багато людей не чули,
тому й дбають більше про чобіт, ніж про книжку).

(Закінчення з поперед. числа)

До цього утворення міг бути доданий ще іменниковий наросток — „лъэ”, і цілість „гъэльэгъуэлъэ” на ґрунті слов'янських мов могло дати „галагол”, бо редуковані „э” в перших двох складах субститутивно дали гололосний повного творення „а”, звукосполука „уэ” — „о”, а кінцеве редуковане „э” через стадію „ъ” відпало. Так утворилася основна частина слова „галагол-ка”, що в українській мові дало „галагілка” (це рівнобіжне акання до північноросійського „гологолить”, що значить „паякати”, „базікати”, голосно говорити). Але в південнослов'янських мовах, згідно з їхнім неповноголоссям, перше редуковане „э”, як друге від наголошеного складу, випало (це аналогічне явище до російської редукції голосних, напр., у слові „г'лава” з „голова”), і так виникла форма „глагол”. В українській мові, як і в старослов'янській назві літери, наприкінці „ль”: воно постало з прикметникового наростка „лэ”, що в сучасних адигейських мовах вимовляється як „середнє” „л”. З неповноголосної форми утворена й назва абетки „глаголиця”. Але на якій підставі? В адигейських мовах є цілком тотожне з тим, що я його вище побудував утворення — дієслово „гъэлэгъуэн“, що, проте, має інше значення, а саме: „указувати”, „показувати” (пальцем) на щось, а це свідчить про те, що первісно це було одне утворення з комплексним значенням, що відповідало нашому „каз-ати” (звуковий момент) і „по-каз-увати” (рукую на щось), явище, що його відзначив свого часу як одне з небагатьох його добрих спостережень М. Марр, добавачаючи в цьому синкретизму мови звуків і мови жестів. У цьому разі слово „глаголиця” означало „звукопозначена”, „звукопоказана”, тобто побудована, як ми тепер би сказали, на фонетичному принципі, якою вона насправді й була. А яке значення мала назва літери „глаголи”? Здогадну відповідь на це питання дає її накреслення: це зображення єдиного птаха-гоголя, дикої качки. Справа в тому, що оте дієслово „гъэлэгъуэн” має ще й значення „лідвищувати” і „голос” і будь-що інше, в цьому разі витягати високо шию й підносити голову, а це й характерне для цієї качки. Назва „гоголь” утворена лише від його, того птаха, крику: „гъуэ-гъуэ” (це тепер в адигейських мовах „великий шум”, „грім”) з додатком отого прикметникового наростка -„лэ” (-„ль”). Але форма наказового способу в назві цієї літери свідчить про те, що пізні-

ше, коли цю назву запроваджено, значення первісного малюнка було забуте. Якщо взяти на увагу те, що з'ясована етимологія літери "глаголи" семантично збігається із словами "гам", "гамір", "гоміч", з назвою музичної "гами", а графічно з курсивною грецькою літерою, що зветься „гамма", то можна припускати, що й глаголична літера, і грецька рівнобіжно постали із зображенням того птаха, що міг видавати такі звуки. Важче припускати тут запозичення цієї літери з грецької абетки, бо тоді б треба було припустити й те, що творець глаголиці знов етимологію грецької назви і переклав її значення слов'янським слівом „глаголъ".

Назва першої літери глаголиці "азъ", — як відомо, має значення "я", тобто займенника 1-ої особи однини, що в староукраїнській мові звучав як "язъ", а це "язъ" збереглося в сучасних адигейських мовах із значенням "один з двох". Числівник "один" в адигейських мовах має форму "зы", і то віднього походить звук "з" у словах "азъ" та "язъ", ("ы" позначене тут "ъ"). Достеменне значення "азъ" та "язъ" — "я один". Ув адигейських мовах є ще один аналогічно побудований займенник — "езы", що значить "він сам", тобто "він один", бо "сам" і в українській мові має значення "один" ("він сам у хаті"). Складники "е" — (фонетично "јэ") та "я" — фонетично "ја") відрізняються один від одного тільки тим, що редукований "э" у "я" — перетворився на голосний повного творення "а", а це й призвело до розрізнюванню в словах "язъ" та "езы" 1 й 3 особи. А на письмі, в малюковому позначенні те й те, очевидчаки, означали "юридичну особу", власника якогось майна (худоби), що на ньому він "вибивав" (згадаймо етимологію слова "буку") свій знак, первісно малюнок. У глаголиці цей знак має вигляд сторчової лінії з перехрестям на ній, причому це перехрестя здебільшого ставилося ближче до горішнього краю сторчової лінії, а його самого (перехрестя) краї звичайно позагинані вниз. Це накреслення, на мою думку, первісно було зображенням людини, перехрестя з "опущеними вниз" краями — то були плечі й руки, а горішня частина сторчової лінії означалишию й голову. У таблиці Константинова под числом 3, де вміщено "надчорноморський знак", голову виразно видно, зображену навіть ніс, а це свідчить про те, що первісно людину зображені так, як це було в асировавилонських та єгипетських зображеннях, — тулууб і плечі прямо, а голову збоку, в профіль. Таке зображення людини видно й у глаголичній літері під числом 9. Такий спосіб позначування "юридичної особи" зберігся й до наших днів, коли неписьменні люди ставлять на документі хрестик як зовсім деформоване

зображення людини. У зіставній таблиці І. Тейлора на лінії глаголичного "аза" стоїть один знак, схожий на описаний хрестик, але це очевидна випадковість, бо грецька "альфа", як відомо, походить від зображення бика (голови його), що в семітських мовах називається "алеф". Зате можна відзначити якусь збіжність глаголичного "аза" із китайським гіерогліфом на позначення людини, в якому збереглося лише "перехрестя" -- "опущені вниз" руки: "А". До Китаю це зображення, мабуть, прийшло з Індії.

Моя етимологія глаголичної літери "боуки" показала, що первісно це було зображення дерева, а ломака з дерева, кийок могла бути знаряддям биття або якоїсь роботи, зв'язаної з такими рухами, як це, наприклад, засвідчене в польському слові "bukować", що значить "шеретувати" зерно, просо, тобто "оббивати" лузгу. Ця семантика перейшла разом із перевернутим зображенням літери "боуки" до кирилиці, що в іній з графічних елементів цієї останньої постали літери "ръци", "еръ", "єръ", частина "єры".

Графічне споріднення першої з цих літер із рештою групи випливає з того, що його в глаголиці писали так, як кириличні "єръ" та "єръ", а часом навіть так, як перевернуте глаголичне "боуки" (див. у Тейлоровій таблиці). Отже, це було знаряддя праці, — але яке? Для відповіді на це питання можна знайти дані в адигейських мовах. У цих мовах є слово "єрэч", що його в кабардинсько-російському слівнику визначено як "прилад у вигляді серпа, уживаний при обробці шкіри, переважно линтварів". Це могло бути шкребло або стругачка для зчищання міздри. "Вигляд серпа" й справді є в насокресленнях усіх цих літер, включаючи сюди й усі різновиди властивих глаголичних накреслень. Якщо взяти на увагу всі накреслення цих останніх, то в таблиці І. Тейлора "єръ" схожий на кириличний "ъ" та глаголичне "ръци", тільки долішня каблучка міститься з лівого боку, а основний стобур зображеній дволінійно. У стабільній глаголиці "єръ" та "єръ" зображені у вигляді дужки (як це й тепер можна бачити в таких стругачках), всередині якої є ручка чи держак. Але зв'язок усіх цих зображень з таким прладом буде зрозуміліший тільки після етимологізації отого слова "єрэч". У ньому два складники: "єр"- та "(э)ч". Перший складник походить із "уэ", що означає "те, що впало" з дерева, в слівнику при його формі "уа" сказано, що це може бути "суха гілка". Звуки "уэ" звичайно дають у вимові звук "о", як це й маємо в українському слові "ор-чик" (пакіл, барок). Звук "р" у цьому складнику — це флексія і наз. в. в означених іменниках (в адигейських мовах), яка тут особливого значення не має. Із "уэ" могли ще поставати "е" (фонетично "јэ") або "у" (фонетично "ӯ"), як це маємо в отому "єрэч" та в адигей-

ському слові "ур", що значить "дерев'яний молот", довбня. Другий складник -"(э)ч" вказує на характер роботи, бо він походить від дієслова "ичын", що тепер в адигейських мовах значить "висмикати", "виривати" (волосся, рослини) або "напірзувати різьбу" (це останнє, очевидчаки, модерне застосування семантики), разом "ерэч" означає "палиця висмикати (волосся) чи зчищати (міздрю)". У назвах "єръ", "єръ" цього другого складника немає, тож вони були просто "кйики". А що "паєрікъ" чи "паєрокъ" був малий "єр", як на це вказує приrostок "па", — (його писали замість пропущеного "ъ" чи "ъ"), то й це слово етимологізується разом з "єрами". Інша назва "паєрка" — "єртиця" теж сюди належить. Назва "рьци" — це вже перекручення форми "єрэч", зроблена, очевидчаки, з mnemonicною метою, щоб вийшло "рьци слово твръдо". До цього перекручення міг призвести відпад початкового "е", як це я відзначив у багатьох випадках, а тоді воно, власне, решта слова стали асоціюватися з наказовим способом дієслова "решти". Про зв'язок літери "рьци" з назвою та малюнком "ера" свідчить ще й те, що її, цю літеру, в європейських мовах ще й досі називають словом "єр", в англійській мові "ар". Літера "єры" — це поєднання і в назві, і в накресленні "ьра" з "и", "і".

Накреслення літери "ять" у глаголиці збігається із "надчорноморськими знаками", датованими в таблиці Константинова I-IV в.в., XI-XII в.в. Своїм виглядом це накреслення скидається на курінь, але в таблиці I. Тейлора ця літера має ще варіант, схожий на рундук, намальований збоку, з ширшою долішньою частиною. В історії слов'янських абеток звичайно відзначають, що це був спільній знак для двох звуків — "ятя" і "юса малого". А тим часом можна думати, що ранній варіант глаголиці мав цей знак тільки для одного звука "я" (фонетично "ја" чи м'якість попереднього приголосного й "а"), оскільки та глаголиця могла бути створена для тих східнослов'янських мов, у яких носових голосних не було. Про це ж може свідчити й те, що в глаголиці не було виразного позначення носових голосних, і графічні засоби для написання цих носових досить незgrabно скомпонував для македонської вимови упорядник пізнішої глаголиці. Назва "ять" своїм значенням цілком підтверджує зображення куреня. У всіх слов'янських мовах є слово "ятка", "ята", що мають значення "курінь", "хижка". У формі "по-ята" це слово значить у старослов'янській мові "дах", "дім", у болгарській — "кошара". В адигейських мовах "Іэтэ (чит. "ятэ") означає "стіг", "копа" чи "копиця". Але є ще в адигейських мовах слово "ятілэ" (що дає у вимові м'якість "т": "ять") із значенням глина", тож можна думати, що це могла бути хата з глини, "мазанка". Але це могло одночасно означати й "купу"

глини. Про таке споріднення будівлі з купою можуть свідчити слова "куча" (купа) і "куча" — приміщення, що в українській мові інакше звється "саж", у польській мові це "курінь" і "холодна" (приміщення для ув'язнення; так від "ята" в староукраїнській мові було утворене слово "ятьник" — полонений).

Для літери "ять" у кирилиці узято той варіант глаголичного "ятя", що відзначений у таблиці Тейлора (я згадував його вище), з поземою лінією на позначення даху, з димарем над ним, роздвоєння якого показує, мабуть, дим. Звичайно, така інтерпретація можлива була тільки в тому разі, якщо упорядник кирилиці був свідомий малюнкового значення глаголичного "ятя". Це могло бути й зображення копи, на верху якої звичайно кладуть сині з розкустраним гузиром.

Глаголична літера "єсть" або "есть" має таке накреслення, як російське "э", тільки з двома поперечками, які в деяких випадках з'єднуються між собою і скидаються на зображення якогось тіла, що міститься в заглибині "дужки". Отож ця подвійність і перешкоджає можливості добавати в її первісному зображенні лук із стрілою, дарма що на одному з показаних у таблиці Константинова під 5 "надчорноморському знакові" є виразне зображення стріли, навіть з наконечником. Крім того, треба ж зважати й на значення ізви цієї літери, отих "єсть" та "есть": це могло означати не дієслівну форму "єсть", а "уста". А в такому разі ота подвійна поперечка могла бути зображенням язика в роті. Ця можливість буде ще переконливіша, якщо згадати, що в старослов'янській мові це слово мало ще форми "устъе" та "устъ", і в російській мові вони ще й досі означають "гирло" річки (друге збереглося в назвах типу "Усть-Двинск" тощо). Якщо порівняти форму "устъ" із "єсть", то їхня тотожність очевидна, причому початкові звуки "у" та "є" (фонетично "је") можна з'ясувати на ґрунті адигейських мов, так, як у згаданих вище адигейських словах "ур" (довбня) та "ер-эч".

Літера "єсть" в глаголиці означає число шість, і з неї, справді, якщо обернути, можна легко вивести цифру "6".

Кімната без книжки темніша ніж без світла, тому хай буде книжка в кожній кімнаті.

МУЗЕЙ ПАПЕРУ

Orest Mačiuk

Якщо врахувати, що світове виробництво газетного паперу сьогодні становить близько 20 мільйонів тонн річно, а надруковані на ньому часописи проносять у найвіддаленіші куточки нашої планети, то стане зрозумілим, який потік інформації завдяки паперові одержує людство, не кажучи вже про величезні тиражі книг, журналів, проспектів, лозунгів і т. д.

Кількість вироблюваного паперу була мірилом рівня культури кожного народу на всіх етапах цивілізації. Звідси маємо подбати, щоб численні пам'ятки історії паперової промисловості України були збережені для прийдешніх поколінь.

Найдавніші з українських паперових рукописів, що дійшли до нас, датуються XIII століттям і містяться за кордоном. Щоправда, ми не знаємо, на якому письмовому матеріалі були написані фоліянти давніх українських книгодібренъ. Першу відому на Україні бібліотеку заснував при Софії Київській 1037 року великий князь Ярослав Мудрий. Пізніше в Києві виникають інші бібліотеки. Найвідоміша серед них бібліотека Печорського монастиря. У зв'язку з тим, що ці книгодібрні не дійшли до нас, важко судити, яку частину письмового матеріалу становив папір.

Сумна доля спіткала також галицькі архіви та бібліотеки. Їх по-варварському знищили

татаро-монгольські орди та інші завойовники. В 30-х роках XIII ст. угорці пограбували Галич. А 1349 р. у час нападу на Львів польського короля Казимира III були пограбовані та знищені княжі архіви. Тому в українських архівах збереглися лише найстаріші документи, написані на папері з XIV ст.

Виробництво власного паперу на Україні почалося в XIII ст. у Галичі, однак документальні матеріали про українські паперові промисли дійшли до нас лише з початку XVI ст. При вивченні історії паперової промисловості України нам удалося віднайти матеріали про 200 папіренъ, які існували на території України починаючи з XVI до початку ХХ ст. Така велика кількість папіренъ, що існували в минулому на Україні, є свідченням високої культури тогочасного населення, яке проживало на наших землях. Досить навести такий факт: перші українські друкарні вживали для друкування книг переважно вітчизняний папір. Велика кількість його у вигляді стародруків та рукописів зберігається в архівах і бібліотеках. З водяних знаків, нанесених на цей папір у процесі його виробництва, дізнаємось, в якій папірні, тобто, в якій місцевості та коли він був виготовлений. Усі ці водяні знаки (філіграні) є цінними пам'ятниками історії паперової промисловості України.

Незважаючи на численні

війни та спустошення, які завдали непоправної шкоди паперовим промислам, незважаючи на повну модернізацію та перевбудову паперових фабрик за роки радянської влади, до нас дійшли дуже цінні пам'ятки паперових промислів минулих сторіч. Зокрема, багато пам'яток залишилося на терені Тернопільської, Хмельницької, Івано-Франківської, Житомирської та Вінницької областей. На цій фабриці є унікальні, єдині на Україні діючі жорнабігуни, на яких розмелювалася деревина для виготовлення паперової маси. Слід зауважити, що ще донедавна на фабриці були й другі такі ж жорна. Та їх, на жаль, демонтували й викинули у двір. Тому від них не залишилося й сліду.

Камені від жорен-бігунів валаються на фабричних і колгоспних дворах у Папірні на Львівщині. Така ж доля спіткала й цікаві пам'ятки історії техніки — кульові котли, в яких розварювали солому для виготовлення паперової маси. У Росоші та Чижівці є ще й сьогодні такі діючі котли на фабриках. Однак у цій же Росоші один кульовий котел демонтований і незабаром може попасті на металобрухт. Інший такий же котел з подільської фабрики „Совій яр” уже довгі роки служить резервуаром для пального на подвір'ї тракторної бригади села Кульчіївка Кам'янець-Подільського району.

Необхідно взяти на облік та охороняти як пам'ятки історії, техніки та культури й інші бу-

дівлі, у яких в XVIII—XIX століттях діяли папірні. Це стосується передусім деяких сьогоднішніх паперових фабрик, а також різних будівель у місцевостях Козаччина, Підгороднє і Підзамочок на Тернопільщині; Папірня, Полянь, Понінка, Прокурівка й Славута на Хмельниччині; Коломия, Загвіздь, Підлісся на Івано-Франківщині; Зміїв і Рогань на Харківщині; Першотравневе на Рівненщині; Росоша і Сутиски на Вінниччині та багато інших.

В цих коротких нотатках немає змоги перечислити всі пам'ятки, які залишилися сьогодні не тільки у вигляді будинків, машин та різного обладнання, але й численні греблі, рештки фундаментів, дубові палі-сваї і, нарешті, топоніми та мікротопоніми.

На осебливу увагу заслуговує діюча досі Чижівська паперова фабрика Новоград-Болинського району на Житомирщині, заснована 1872 року. Більшість машин та обладнання зберігаються на ній віддана. Серед інших цінність становлять стара папероробна машина, металеві ролі, кульовий котел, примітивна сукномийка колодязьного типу та дуже цікавий (единий на Україні) конусний вал, який в минулому служив для регулювання швидкості машини, а тепер використовується для інших цілей. Більшість будівель також із часу заснування фабрики.

Ще цікавішою пам'яткою історії паперової промисловості

е Проскуровецька фабрика паперу в Ярмолинецькому районі на Поділлі. Ця папірня заснована у XVIII ст., а перші документальні згадки про неї відносяться до 1823 р. Фабрика так зберегла свій давній вигляд, що без великих затрат її можна б переобладнати на музей паперу, не сповільнюючи при цьому теперішнього виробництва паперу — основи для толі. Тут збереглося майже все старе обладнання XIX ст. Стара папероробна машина, єдині на Україні дерев'яні ролі (голендри), напівручна примітивна дерев'яна колодязьна сукномийка. Токарний верстат у фабричній майстерні й головне — виробниче приміщення, розташоване в старому напівпідвальні, як це практикувалося в давнину, коли застосовувалася водяна енергія — усе прийшло до нас із XIX століття. Не слід забувати, що фабрики постійно модернізуються. На зміну старому обладнанню, яке викидають на металобрухт, монтують нове. Пройде небагато часу і з цих пам'яток нічого не залишиться. Адже папірники самі зацікавлені в придбанні сучасної досконалості техніки, а музейні експонати, які віджили свій вік, то вже справа ентузіастів.

Наведу лише один факт. Буквально на наших очах загинула одна з найкращих пам'яток історії техніки (паперової промисловості). Була на Львівщині маленька фабрика в с. Папірня біля Жовкви, заснована ще в XVI ст. Всі машини та обладнання цієї фаб-

рики, якщо можна її так назвати, походять із XVIII—XIX ст. Папір і картон виготовляли тут напівручним, майже черпальним способом, висушуючи його в теплу погоду на сонці, а зимою та в сльоту на гориці. Отож, до напису „Паперова фабрика” при в'їзді в брамі потрібно було додати лише слово — музей, і сьогодні Жовківському комбінатові, у віданні якого була фабрика, морочиться з цією середньовічною папірнею, і він передав її місцевому колгоспові „Мир”. Колгосп у свою чергу мав клопіт з сировиною, та й зрештою навіщо колгоспові паперова фабрика. І фабрику — розібрали. Мені вдалося зібрати лише деякі речі.

Така доля в найближчий час може спіткати й ряд інших старих фабрик. Адже бурхливий технічний прогрес, і особливо в паперовій промисловості, змете в найближчі роки або й місяці все те, що на них залишилося від минулого.

Настав час подумати про застосування на Україні музею паперу. Найкраще було б організувати його на базі однієї з діючих старих фабрик, аби наочно простежити шлях розвитку, яким ішло наше паперове виробництво. Поряд із сучасними машинами маємо всі можливості відтворити й ручне черпальне відливання паперу.

Сьогодні в Європі існує вже сім музеїв паперу, створених на базі старих середньовічних папірень.

Макети ролів, сіток, а також діюче обладнання можна виго-

товити на основі численних описів, які збереглися серед архівних документів. Автор цих рядків зібрав велику колекцію ганчірного паперу та деякі речі із старих папірень, які під час організації музею паперу може йому подарувати. Слово за Українським товариством охорони пам'ятників історії та культури і „Укрпапіррестом” Міністерства целюлозно-паперової і деревообробної промисловості СРСР. Такий музей не сповільнить виробничого процесу фабрики. Навпаки, її а-

сортимент збільшиться ще на декілька сортів ганчірного паперу, який можна буде використати на різні подарункові видання, друкування гравюр, поштових листівок та інших рідкісних видань.

Орест Мацюк,

науковий співробітник Центрального державного історичного архіву УРСР в Львові, член Міжнародного товариства істориків паперу.

З "Літ. України"

РЕЦЕНЗІЇ І ОГЛЯДИ

Яр Славутич

Відродження барока

Дан Мур. Скрижалі туги. Коштом Василя й Наталки Духніїв, Едмонтон, 1973, 112 ст.

Від часу появи першої збірки „Жаль і гнів” (1966) Дан Мур зробив великий стрибок вгору — виріс і змужнів, а в багатьох строфах досягнув майстерності. Треба додати, що зростання давалось йому не легко. Доводилось багато читати, надолужувати. Працюючи над своєю мовою, над версифікаційною вправністю, уперто шукаючи власного вислову, наш поет у багатьох творах таки вийшов переможцем.

Збірка *Скрижалі туги* має три розділи. В першому, з назвою „Дух України”, зібрано поезії національно-патріотичного змісту. До речі, програмовий твір цього розділу, надрукований в *Північному сліві* (кн. 4), попавши за залізну заслону, як знаємо з певних джерел, ходить по

руках у багатьох списках і фотодруках. Гарні поезії про рідну мову, про УПА та „нашого Ганнібала” Р. Шухевича-Чупринку, навіть один славень в дусі І. Франка, домінують у цьому розділі, а вислів упівця з драматичної інсценізації ззвучить, як афоризм:

Нові з автомата мережу квітки
На грудях загарбника-ката!
(Стор. 16).

Другий розділ — „Космічні канати”. Назва туманна, але вірші вправні. Роздуми про всесвіт, людство і батьківщину, свідома гра словом і його семантикою свідчать про філософічну спонукальність у Дана Мура. Для нього крапля — це „порошинка дочасна буття” (57). Таких міркувань у збірці немало. Дуже вигідно вирізняється його експресивна „Сповідь” — про заникання людини в імігрантові, який, ніби скаменувши, кається:

Судіть мене. З багна не відгребе
Ї ніхто. Я закопав людину!

Я вбив! Судіть! Самого вбив себе!
Живцем поклав у вічну
домовину! (64)

Поетикальні засоби, зокрема в третьому роздлі з гарною назвою „Пасма паморозі”, дуже різноманітні, інколи такі мускулясто-експресивні, що переходятя в експресіонізм. Довподоби поетові звуко-пис, напр.: „Шугнув у шир швидкий шугай” (43), „Засинає в заметах земля” (49), „Лебедить білим лебедем біль” (93)... Таких тонкошитих зразків у збірці — сотні! Дуже часто перебирає він звуками — як віртуоз на скрипці:

Просинь у проривах —
Хаоси хмар.
Облідь на обріях —
Жужелі жар. (62)

Оригінальні прояви строфіки бачимо в одному з найкращих віршів — „Плач серця” (93).

Дан Мур — це поет із виразними елементами барока. Незвичайні космічного розміру образи йому спроваді притаманні: „Груди дихають душно вулканами” (116); дух України, „спартанською славою вставши під Крутами,... сяє поривом біблійним стовпа” (7). Оце шукання незвичайного, шукання фігурності, ніби на якусь годину вскрешає перед читачем не лише М. Бажана, а й Івана Величковського! Ось уривок із акrostиха Д. Мура:

ЛЮБОВ

Лілейних серць дурманно-млосний
пал.
Юнь долі дань дає усім своЮ,
Бере в борги незбагненість приваб,
Окрилює в цвіт райдуги судНО.
Весільні дзвони золотих оков, —
ЛЮБОВ (113)

Одним словом, любов — на всі чотири сторони світу!

На щастя, Д. Мур не задовільняється самою зовнішньою формою віршів — прагне він донести читачеві відповідний зміст. Поет-патріот (а це пульсує в усій його істоті!) не хоче жити самими солодкими звуками! Боліючи долею свого народу, він укладає власні страждання в яскраву образність:

Немов будяк під розбігом коліс
Від зайдів звірської сваволі,
Я не вzenіт, зім'ятий в землю ріс,
Голодний, спраглий у неводі. (117)

Скрижалі туги — це ніби синтеза традиційности й новаторства. Останнє, на прикладі з барока, стає, як бачимо, нашою кровною традицією. Ясна річ, не всі вірші Д. Мура досконалі. Деякі ще не виходять позад рівень декламації. Суворіший підбір пішов би на користь усій збірці. Забагато т. зв. „ювілейно-присвятних” творів, що не належать до кращих. Складається враження, що поет поспішає ще сьогодні висловити в собі себе...

Напередодні свого 60-річчя Д. Мур досвів, що він трудився в поті чола, не гаяв часу. Ще десять років тому він був початківець, а тепер у багатьох своїх віршах став цікавим і зрілим поетом.

Рецензована збірка вийшла в світ кощтом Василя й Наталки Духніїв, відомих меценатів української культури, що фінансували багато видань, у т. ч. альманахі *Північне сльово*, *Історію української культури*, а також першу книжку Д. Мура.

Яр Слаєутич

З подорожі науковця

Яр. Рудницький, З подорожі до-
вкола світу, Вінніпег, 1972, 210
ст. Д-р Ярослав Рудницький, голо-
ва славістичного відділу Мані-

тобського університету, — най-діяльніший український учений поза Україною. Крім наукових праць, що мають уже немалій відголос у всьому світі, він із не меншим успіхом виявляє свій справжній жист письменника. Досі з'явилися його цікаві нариси: *З подорожі навколо півсвіту*, (1956), *З подорожі по Скандинавії* (1957), *З подорожей по Канаді, 1949-1959* (1959), *З подорожей по Італії* (1965), а недавно вийшла в світ найбільша книга, *З подорожі довкола світу*.

Як і в попередніх книжках, в останній публікації Яр. Рудницький зосереджує свою увагу на улюблений тепер темі "Україна і світ". Де б не бував він, всюди і скрізь він цікавиться передусім українікою, шукає, перш за все, слідів наших попередників, затотовує успіхи й недоліки сучасних українців, задумується над тим, як саме поліпшити стан українського посідання в світі.

З подорожі довкола світу має понад 50 розділів (деякі лише по дві-три сторінки), кожен із виразно окресленою темою, із зосередженою думкою. Роки останньої подорожі (1970-71) збіглися із сторіччим ювілеєм Лесі Українки, півсторіччям Українського Вільного Університету, обговоренням "двоховності й двокультурності" в Канаді та з кількома науковими конгресами, де автор читав доповіді на українські теми. Нічого дивного, що саме це висвітлено шише в книзі. Але інші розділи також дають немало цікавого й нового, напр., відомості про архів нашого славного мандровника М. Миклухи-Маклая в Сіднеї (Австралія), про життя українців у Південній Америці тощо.

Збагачений досвідом, Яр. Рудницький часто подає в книзі цінні спостереження й поради: українознавство в Південній Америці треба творити за "вінніпезьким зразком", а в Австралії за "гарвардським" (стор. 20).

Серед багатьох аналогій, висловлених автором книги, варто підкреслити влучне порівняння науково-історичних дослідів Оксани Борушенко в Бразилії з подібною працею Ольги Войценко в Канаді (стор. 197). Поетку Олену Колодій із Куритиби слушно горівінно з М. Лазечк-Гаас у Вінніпегу.

Велике значення, в історичній перспективі, має оборона Яр. Рудницьким літери "Г", яку заборонено в Україні. Питомий звук, що має у графіці свій відповідник "Г", здавна існує в українській фонетиці, зокрема в запозичених словах (Вінніпег, Чіка-го, колегія...). Навіть часткове його усунення — це збіднення української фонетичної системи. Поданий Яр. Рудницьким меморандум до Об'єднаних Націй — дуже актуальна справа, а' нарис із приводу цього звучить як своєрідний мовознавчий універсал!

Новою особливістю книги *З подорожі довкола світу* є правдивий, непідроблений гумор автора, що яскраво вилився в розділах "Філіпіни без... Влеса", "Від Лисянського до... Влеса", а найбільше в стилізації під давню українську літературну мову — в розділах "Влесові Записки о Южній Русі-Америці" та "Із Влесової книги ново-з'єленої ляндської". Як відомо, у Вінніпезі недавно видано фальшивку, яку дехто приймав за автентичну Влесову книгу. Солідний уче-

ний не схотів заходити в дискусію з упорядником і видавцем. Натомість він тактовно висміяв ту "автентичну" пам'ятку — і нікого не образив!

Яр Славутич

Зразкова історія українського Лос Анджелесу

"Ювілейна книга Українського Культурного Осередку", Лос Анджелес, 1969, 251 стор.

Розгорашені по всьому світі українці намагаються засвідчити свою діяльність по чужих містах у чужому середовищі. З нагоди 25-річчя української громади в Лос Анджелесі ще 1969 р. вийшла в світ дуже цінна ювілейна книга за редакцією д-ра Івана Овечка, що може служити зразком того, як треба документувати український вклад у розвиток чужинецьких міст. Адже ці міста завдяки нашій присутності збагачують своє громадське і культурне життя.

Лос-анджелеське видання охоплює всі ділянки церковного, громадського і культурного життя, зокрема працю УКО на зовнішньому (для репрезентації української справи) і внутрішньому відтинках, працю громад при церквах, навчання в рідних школах та на курсах україно-знавства, концерти хорів, вистави драматичних гуртків, діяльність молодечих організацій СУМА і "Пласт", грошові операції української кредитівки, працю місцевих відділів УНСоюзу, УН-Помочі, УРСоюзу, ООЧСУ, ФКУ, як також відомості про українців в американському війську. Усё це подано за чіткою, продуманою системою — кожна стаття

насичена багатьма фактами й добре відрядагована.

У лос-анджелеському виданні, великого формату на добром папері, вміщено сотні фотографій репрезентативної праці як церковних громад, так і маніфестацій та культурних імпрез. Засвідчено також різні гостинні виступи українців з-поза Лос Анджелесу. Без перебільшення скажемо, що УКО гідно відзначив свій 25-річний ювілей. Ось імена членів управи, що найбільше причинилися до праці осередку та його діяльності в новозбудованім народнім домі: О. Веселий (голова), В. Сіяк і М. Медвідь (заступники), О. Наріжний (секретар), О. Панченко (культурно-осітній референт), О. Муць (скарбник), Я. Ємець та Я. Тростянецький (члени).

З уміщених у книзі матеріалів треба вирізнати передусім цінну статтю Миколи Новака (до речі, колишнього канадця), що подав добрій огляд історії українського поселення в місті, починаючи з 1900 р. Богдан Гірка опрацював тему "Імпрези зовнішнього характеру", зокрема 25-річчя голоду в Україні (маніфестацію добре провели 1957 р.), мазепинські роковини, тижні поневолених націй і т. п. Детальну хроніку осередку, на основі протоколів, приготував д-р А. Вусик, історіко театру в Лос Анджелесі написав С. Шумський... Та всі статті годі перелічити — іх багато і всі вони вносять щось нове. Тут на знятках — і славні голівудські актори-українці, і симпатичні "Полтавки", і шкільні класи, і весілля щасливих молодят. Навіть привіти наприкінці книги доповнюють фактичний матеріал.

Варто підкresлити, що в сі церкви (православні, католицькі та баптистські), всі партії — милій немилі — виступають у книзі разом. Нікого не продущено, нікого не ображено. Всім дано місце. Справді, цінна, багата, різноманітна книга! Радимо канадським укладачам засвоїти досвід американських українців.

Оксана Керч

Віталій Волков. Таємниця Космосу. Том 1. Карма. Том 2. Наслідки: Частина 1. На рідних Землях. Частина 2 — На чужині. Вид. автора, Філадельфія, 1973. 436 ст.

Письменник Віталій Волков відомий еміграційному читачеві як автор оповідань про таємничі події. Перша його збірка оповідань і мала заголовок "Загадковий перстень". Вона заповідала цікавого оповідача про незвичайне. Останній роман "Таємниця космосу" підкреслює замилування автора до незвичайного, до таємниць космосу. Цей роман, коли не помилляємося, можливо, перший в нашій літературі, що вплітає в сюжетну сітку таємні знання Індії: гіпнози, окультизму, віри в реінкарнацію душі. Подібний роман Олеся Бердника в Україні засудили большевики за надуманість та містицизм, а він тільки легенъко затоюкє ті справи, яким Віталій Волков присвятив великий роман.

Надзвичайно оригінальна будова цього роману, що складається властиво з двох романів. Дія першого розгортається в Регенсбурзі в часи пізнього ренесансу, а учасниками жорстоких подій с

пожадливий баварський граф з молодим сином та родина венецького ювеліра з молодою доночкою Лючією та нареченим Арнольдом.

В другому романі виступає волинська інтелігенція наших часів, що переживає жорстокі та непевні часи двох окупацій, війну та еміграцію до Баварії. Ці волиняни, як називає їх автор, це реінкарнація попередніх жителів Регенсбургу. За злочини, повинні гравом, його перевтілення Панасюк чи Панус, як він себе, вважаючи нащадком римлян, називає, отримує рани, які доводять його до жахливого каліцтва — внаслідок покарання Кармою (Законом Причин і Наслідків або ж Відплати).

Невимушена розповідь, притаманна цьому авторові, дозволяє вплести до подій наших часів особу Яреми Вернигори — ніби звичайного волинського обивателя, а в дійсності носія "Таємної доктрини Ріг-Веди". Вернигора в той же невимушений спосіб розважає симпатичних волинян, особливо симпатичну абсолютентку рівненської гімназії Наталку Ходак навчанням окультистичних наук та вияснює їй багато речей, незрозумілих для людей, що не пізнали себе і тим самим не можуть пізнати космосу. Ці передовіддання таємних доктрин, вплетених так вільно, стають невідємною частиною роману про сучасність, учуднюючи не лише злободенність, але й нецікавість до деякої міри добре відомих емігрантам скітальських пригод останньої війни. Це "окультизування" сюжету і ще більше вияснення в кінці книжки дивне на перший погляд пов'язання двох різних частин роману в

одне, справляє на читача незвичайне враження.

Іншою рисою цікавої композиції роману — якийсь внутрішній контраст. Автор, не дивлячись на потяг до таємничого, лухового, піднесенного, з властивим смакуванням описує різного роду страви і тими реалістичними описами збуджує в читача апетит. На тлі такої гастрономічної пастроралі, тим більше пластичними виступають довгенькі екскурси Вернігори в епохи катаклізмів, загину континентів, в руки небесних тіл, в причиновість катастроф.

Може краще було б не називати роман — Таємниці Космосу", бо цей заголовок відбирає романові таємниці, називаючи по імені авторові наміри. І можна б мати жаль до автора, що не очистив свого гарного романсу від мовних, а' то й технічних оргіків. Книжка варта дбайливішої оправи.

Ганна Черінь

Краса й насолода туги

Бопис Олександрів. Колокруг, поезії. Вид. Інститут літератури ім. М. Ореста, Мюнхен, 1972. 101 ст.

Як видно з короткої і широї передмови автора, він — адепт пессимізму, як світогляду, що має рівне право з оптимізмом, а навіть більше, бо пессимізм прадивіший. В оптимізмі, принаймні в наших обставинах, є щось штучне, роблене, а пессимізм — логічний вислід довкільних спостережень. Очевидно, сум буває й безпідставний, і тоді він незрозумілий, як і безпідставна

радість. Але чи все треба розуміти? Відчуття важливі теж, і читач, разом з автором, може навіть втішитись, досхочу посумувати. Особливо ж, коли сум одягнений у гарні Олександрівські вірші.

Трохи тавтологічна назва цілком окреслює зміст і настрій збірки: це — сум за втраченим, недомріяним і недосягненим, відчуття приреченості з самого народження ("Від колиски петляю свій шлях у біді..." "Куди не йди — змикаються путі, куди не глянь — ілюзії порожні...", "Як стоногий павук, що невидимо сіті снує, так і лихо мое відітхнути мені не дає). Це, звичайно, гіперболи. Напевно, і сам поет, і його читачі мали хвилини, години, дні й місяці бурхливих рadoщів, але коли людина задумашася й робить підсумок життя, їй стає сумно. Чимало віршів у цій збірці написані про смерть: смерть батьків (а після них ми на черзі!), смерть автомеханіка, смерть поета і, навіть, своя власна, уявна смерть. Говорячи за всіх мистців, Олександрів м'яко, але відверто дорікає суспільству за те, що за життя поета не шанують, але роблять пишні похоронні церемонії.

Розділ "З шпитальних віюшів" зв'язаний з особистим нещастливим випадком (не будемо називати це трагедією, бо це не те!). Сліве кожний із нас побував хоч раз у білій пустелі шпитальної кімнати, коли справді можна поміркувати про все, на що бракло часу в щоденних клопотах. Таку книжку із симпатією читали б невільники шпиталів...

В збірці є елегантні екзерсизи, етюди, вірші-спогади, слова любові. Особливо гарні вірші, в яких лишається щось недомовлене

ним. Все так ясно, так зрозуміло — і разом з тим, не можна певно сказати, що саме трапилося. Олександров лишає читачеві свободу інтерпретації, майже робить його співавтором ("За минулим слізозі не пропллю", ст. 66, "Неможливість", ст. 58-59, "Той сонет"..., ст. 36).

Є тут і приналідні поезії, присвячені друзям, каламбури ("Мудрець", написаний так дотепно, що читач ніколи не второпас, навмисно чи ненавмисно Олександров змішав Сократа з Діогеном), зворушливі вірші признання дружині й рідним і кілька зразків громадської лірики ("Поет на Солов'ях", "1933"). В цих двох віршах висловлено жах насильної смерти, що нею карас советська влада непокірливих: "Замерзають слова... замерзає душа..."

В наведеній на суперобкладинці цитаті, один із шанувальників таланту Олександрова, Ігор Кащурівський ставить поета "десь" між Сосюрою й Рильським (ох, це "десь"! Що в нім, щось — чи нічого?). Цих двох поетів справді любить Б. Олександров, принаймні на початку своєї творчості, він в них учився. З Рильським єднає його ясність думки, розважливість, розуміння причин радості й горя, а з Сосюрою — романтика, ніжність, вічна закоханість (поетові це можна, і це зовсім не значить, що все написане у вірші, відбулося справлі. А, може, тільки в чаяві? Кожний з нас багато чого уявляє, а що вже й говорити про поета!) В Олександрова, як і в Сосюри, знахопитмо улюблений синій колір ("Сині зорі і небо без дна", вірш "Спомин", з промовистим поглядом і "синьою зірчатою фіран-

кою" ще й ліхтарем; і загадкові геройні, от хоч би та, що "випікає долю повільним вогнем").

Вишукувати метамофори та взагалі образи й рахувати порівняння — це вже вийшло з моди. І яка взагалі різниця, що — метафора, а що — порівняння, бо має сполуч. "наче" або "немов"? Метафора тоді погана, коли навколо неї крутиться весь вірш (як у модерністів). В Олександрова невимушенні, щирі вірші, де навіть такі знайомі атрибути туги, як "наші верби над ставом", "молодих моїх не знайти, не знайти, не знайти", "згублені згуби", сприймаються серцем з приємністю. А як хочемо зразок перлин — ось вони: "Ні стеблини нема на лану" ... "Я один. Я полин. Ні душі." "Пелюсткові уста" Або поезія "Над морем", з надзвичайно мелодійним, спеціальним ритмом, що вдаряє, як прибій хвиль:

Береги твоїх мрій
Замикаються — вужчі, темніші.
Ударяє прибій
В прибережні затоки і ніші...

В кінці книжки — переклади з різних авторів, велика частина з російських. Найкращий із перекладів — "Пояснення любові" Карла Сендборга. Це справді гарний, модерний вірш — і модерний переклад.

Що сказати про заставки й обкладинку Мирона Левицького? Про них уже говорилось досить. Один критик навіть сказав, що вже для них варто прочитати книжку (якщо малюнки можна читати!). Коротко кажучи — графічний і поліграфічний вигляд "Колокруга" — злійснена мрія поета.

Ганна Черінь

Леонід Полтава. Валторна. Вид. автора, Нью-Йорк, 1972, 48 ст.

Я знаю відповідь на це питання, знаю чому збірка названа "Валторною". Але що, як це запитає читач? Не знаю, чи автор дозволив би мені відповісти, а з твору не видно. Проте, автор має право на всяку назву і не мусить давати пояснення до свого твору. Трохи загадковості творові не шкодить.

Як зазначив сам автор, це лірична збірка. Коли врахувати, що більшість творів Леоніда Полтави — мають історично-публіцистичний характер, цей відступ у світ емоцій дає нам можливість поділити поетові шукання, сум і муки. Це світ людини осамітненої, зневіреної, світ людини, що втратила батьківщину, довго блукала, ні до якого берега не пристала й готується в дальшу мандрівку, бо не може собі знайти спокою в місті, що "ніколи не спить" і звідки втікають дерева "від каменю й муки". В часи, коли цілі народи, цілі країни втікають із свого місця, або коли іх із того місця виганяє ворог, еміграція справді стас "вулканом", що вийшов з моря і сам для себе став землею". Яке життя на такім вулкані — всі ми дуже добре знаємо. А як це відчувається серцем — написав Леонід Полтава у своїй "Валторні".

Поезії цієї збірки — як арки Нью-Йоркських мостів: стрімкі злети кохання й надії, крути спали туги й розпачу. Вірші і анти-вірш. Зліт до Бога у вірші, розлуга з коханого в антивірші, усвідомлення, що до висот не долетіти, бо немає крил: "забрали іх для літаків", іронічно підсумовив поет.

Загалом, збірка сумна. Та чи й дивно? Всі ми знаємо, що таке туга за втраченим, що не тільки не можливо, але й не бажано повернути в таких умовах, як тепер на батьківщині. Через те поет, і ми з ним, відчуваємо себе сиротами. Лейтмотивом збірки є материнські слова: "Який же ти полатаний, мій сину!" Справді, які ми полатані, навіть ті, що мають будинки, дачі й шевролети! Втіата незнаної для нас коханої (дійсної чи уявної, не має літературного значення) особливо болюча, бо для поета кохана мала бути точкою опори, з кортою можна світ перевернути:

Ти землею могла б мені стати,
Щоб без мосту з двома світами
І землі над двома мостами...

Вірш обривається. Закінчити його має читач, бо так хоче поет. Закінчується збірка не одним, а двома реквіємами і добрими побажаннями коханій, що їй судилася доля під чужими пропарами.

З модерністично наляяпаних газетних наліпок, що потворять гарну, акуратну книжку, можна розібрати, що "Валторна" — съома збірка. Це — новий твір зрілого поета, що вже виробив свій сталій, від інших відмінний стиль, але все ж експериментує і відновлює свою техніку. Тепер у час абсолютноного звільнення всіх і вся від норм, законів і правил, важко означити критерії поезії. На мою думку, з двох основних віршових ознак — ритму й римі, принаймні одне у вірші мусить бути, і від цього Леонід Полтава не відступає. Деякі поезії "Валторни" мають ритм і рими; серед загальноживаних близькість і рідкісні, знахідки

("На заводі виковують казку, у вояцьку вдягнену каску"); деякі вірші (Антивірш на ст. 39) білі, але з цікавим, складним ритмом; є тут і кінцеві асонанси й алітерації замість рим (дехто важає іх римами) — але немузичних віршів нема.

Змістове мірило віршів — образи. Сильні образи пронизують "Валторну". В них єдність високої поезії й злободенної прози: "Над церковцями ніч хмарочосів", "днів дешеві мідяки", танець, що "пронизує променями ніг",тиша апартаменту "де телефоном можна викликати грозу". Трапляються часом недороблені стрічки ("Блукаю в ночей тортурах", "В товни від жаху вивернені очі"), а часом і ультрамодерні ("Мій антивірш" на ст. 39).

Нова збірка Полтави, це нове поетичне досягнення одного з кращих поетів на еміграції, та й не тільки на еміграції.

H. Пазиняк

Леся Храплива. Далеким і близьким, вірші. Вид. авторки, Нью Йорк, 1972. 123 ст.

Творчість Лесі Храпливої відома читачам головно з її збірок оповідань і повістей для молоді, а також із багатьох віршів, що появляються на сторінках нашої преси й пластових видань. Збірка "Далеким і близьким", це нове досягнення поетки. В ній окрім віршів, уже друкованих в пресі, чимало нових, ще не публікованих. Вірші поділені на сім циклів, за тематикою. В першому циклі "Ясеневі" поетка дає вислів своєму відчуванню рідної природи, — зимам і провеснам,

що наче зумовили її власне ество

"Багатий провесною світ стоїть.
Та розіллються дні в зелену
повінь,
Кінця не буде бистрому
танкові,
Незмінному кружлянню — від
століть..."

Із зеленої повені рідної весни виринає поетка, що все життя нестиме з собою, куди б не подалась, відгомін незабутнього Рідного краю, що й лунатиме в її віршах. В циклі "Юності" є добре вірші на пластові теми, повні байдарості, юнацької снаги, та гарні ліричні вірші.

В циклі "Празникам" зібрані вірші з релігійною тематикою, з нагоди свят, що є заразом задушевною молитвою за Рідний край ("Молитва у травні"), а новостальгія, спогади про рідні, покинуті пороги, це тема циклю "Великий тузі", а в ньому вірш "Крути", правдивий в передачі настроїв столичного Києва тих часів.

В циклі "Предкам" поетка віддає дань минулому України, виводить її світлі постаті, як кн. Ольга, лицар Михайлик, Марія Магдалина Мазепина, гетьман І. Мазепа — вірш стилізований як бароковий панегірик, Скворода Шевченко, М. Вовчок, Л. Українка, О. Теліга, Т. Чупринка, Є. Маланюк і П'ятсот жінок в Кінгірі.

Темі переживань у тюрмах і концтаборах присвячений цикль "Братові за гратаами". Врешті маємо тут і вірші про душпластирську роль митрополита Й. Сліпого в концтаборах, про нові арешти в Україні в 1972 р тощо.

Збірку закінчує цикль "Найближчим", пройнятий вірою в людину, віддану ідеї до кінця ("Отець Теофіль, Отець Володимир"), увагу притягає дуже сильний вірш на смерть батька, оформленій в дусі народних голосінь: "Ой поїхав Господар в дорогу"...

Поетка опанувала техніку вірша, що в неї виходить милозвучний і ритмічний. Мова її гарна, лише з деякими західно-українськими особливостями -- наголосами, як: несті з зеленої тиші, тёрпкий пробуджений клич" тощо. Однака таких відхилень від норми небагато.

Збішка становить справжній здобуток нашої літератури в діаспорі. Особливо присміно відмітити поряд з відомими вже віршами -- з громадською тематикою, гарні ліричні поезії, що свідчать про формування справжнього поета-лірика.

Василь Лев

Пісня про моого Сіда. Із староєспанської мови переклав проф. д-р Богдан І. Лончина. Видання Українського Католицького Університету ім. Св. Климента Папи. Рим, 1972. 161 ст. Праці Філософічно-філологічного факультету, том VIII.

До нечисленних українських перекладів з еспанської літератури наші читачі дістали новий переклад, тим разом проф. д-ра Богдана Лончини, який присвоїв українській літературі геройчний епос староєспанської літератури, що дорівнює німецькій "Пісні про Нібелунгів", французькій "Пісні про Ролянда", староанглійському "Беовульфові" і нашему "Слову о полку

Ігоревім". Переклад відкривається вступною статтею (ст. 5-36) про героя поеми на тлі історії еспанського народу, важнішою літературою предмету, мапою Еспанії та поясненням імен і назв, а також поясненнями до тексту перекладу.

Сід (по-арабськи Пан), а власність Родріго Діяс де Бівар, що походив із шляхетського еспанського роду, жив у 1043-1009 рр., стояв у проводі борців за визволення Еспанії від арабів (мусулман), що в 711 р. напали на Еспанію й панували там до 1492 року. В одній із затяжних воєн еспанців проти арабів Родріго переміг іх і як національний еспанський герой дістав назву Сід Переможець. Він сильний характер, інливілчальна постать, великий патріот, не заломився перед інтригами заздрісних земляків, стояв чесно на боці таких володарів, що чесно правили народом. Він боронив їх перед затіями нечесних земляків, виступав проти партійництва та амбіціонерства. Часто поступав безоглядно й невгнuto, коли цього вимагала державна справа. Коли він помер у 1099 р., один із його сучасників, Бен Басам написав про нього таке: "Ця людина, бич своєї епохи, була — через постійну й ясновидючу енергію, через мужню твердість свого характеру і через свою гепоїчну відвагу — чудом посеред Господніх чудес" (сточ. 26).

Сама поема про Сіда, з податком "моого Сіда", постала ок. 1140 р., перейшла кілька редакцій і змін під пером хронікарів. Потім видав її, на основі критично перевірених джерел, в 1944, 1945, 1946 рр. Рамон Мененпес Підаль (ст. 28, ув. 36). Він так характеризує Сіда: "Був Сід теж

твірно вірний християнським та еспанським традиціям: хоч жив довгі роки між маврами, не побісурменився, не зденаціоналізувався, не покинув ні свого народу, ні своєї віри, а, навпаки, любив їх, шанував і боровся за них аж до смерті. Тому ясно, чому наїть вороги подивляли його" (стор. 26).

Проф. Лончина, пише про себе: "Я не поет, тож не маю жадних претенсій до поетичної вартисти українського перекладу. Мені йшло про те, щоб зладити дослівний переклад "Пісні" і таким чином зробити його доступним українській людині, що зацікавлена літературою. Я свідомий того, що в моєму перекладі не можна буде побачити повністю тієї краси, яку ця поема посідає. Але може колись зчайдеться поет, що захоче переспівати її чаріними слоами нашої рідної мови; хай цей переклад послужить йому в цім ділі. Ця поема, її час в ідеї, вароті того, щоб ними близче зацікавитися" (ст. 30-31). Проф. Лончина дав теж опис віршової форми поеми.

Поема перекладена на різні мови: німецьку, французьку, шведську, англійську, італійську, португальську.

Б. Романенчук

Збріник на пошану Олександра Шульгина (1889-1960)

Праці Історично-філологічної секції, за редакцією Володимира Янова. Записки НТШ т. 189, Париж, 1969, 356 ст.

На зміст цього збірника, поділеного на п'ять частин, складаються: дві статті А. Жуковського — "Політична й громадська

діяльність О. Шульгина (13-37) та "Українське академічне товариство в Парижі", якого О. Шульгин був основником, із списком доповідей та важливіших подій Товариства (116-139); дві статті Володимира Янова — "Олександр Шульгин як історик" (38-55) та "До історії Міжнародної вільної академії наук" у Парижі (90-115), яку теж організував О. Шульгин, із списком українських доповідей в Академії від 1952 до 1968 р.р.; стаття Олександра Кульчицького "Аналіза й синтеза рушійних сил історії за О. Шульгіном" (56-66); стаття Олександра Оглоблина "Препки Олександра Шульгіна" (67-73) та два спогади — Сергія Кратченікова "Пам'яті Володимира Шульгіна" (74-83) і Євгена Врецьони "Спогад про О. Шульгіна" (84-89).

В "Супровідному слові" Дирекція ІФС та Виділ НТШ в Європі пояснюють, що Олександр Шульгин, як і його батько, Яків Шульгин, були дійсними членами НТШ, а О. Шульгин, крім того, був діяльним членом Європейського НТШ і делегатом від нього до Головної Ради НТШ, тому ЕНТШ вирішило вшанувати покійного окремим збірником — що був запланований давніше як ювілейний — який відбивав би якнайповніше його життя й наукову працю. Це завдання й виконують вище згадані статті.

В II частині вміщені дві не-друковані праці О. Шульгіна: "Михайло Грушевський як політик і людина" та "Основні проблеми історії життя". Обидві статті варти широкого обговорення, автор порушує цікаві проблеми й висловлює цікаві думки, з якими варто познайомитись і... або їх розвивати або за-перечити, тільки не промовчува-

ти. Його характеристика Грушевського відмінна від тієї, яку ми знаємо з різних писань, з двох протилежних кінців. Може, йому, сучасників й учасників, не вдалося виминути певної ідеалізації цієї постаті, та все ж він здобувся на максимум об'єктивності в своїй ситуації. Треба тільки шкодувати, що йому не довелося виконати задуманої роботи — характеристики інших політичних діячів його часу.

В III частині збірника вміщені різні, дрібні здебільша, "Матеріали й документи до життя й творчості О. Я. Шульгина" і стаття К. Митровича про "Актуальність історіософічних ідей Олександра Шульгина", яка більше пасувала б до першої частини, ніж сюди, а спогадам, що вміщені в першій частині, місце було б якраз тут, тим більше, що тут вміщений спогад О. Перрена про "Останні дні О. Шульгина в Франції".

До IV частини ввійшли "Уривки із спогадів О. Шульгина, які вже друкувалися в пресі, але оскільки вони спрощені незвичайно цікаві, іх варто було тут передруковувати як для пізнання середовища, в якому автор виростав, так і даної лоби взагалі, яку він побіжно змальовує. Варто, зокрема, підкреслити і той факт, що автором споминів стався бути всюди об'єктивний і неоднобічний, не впалав у панегіричний і самопанегіричний тон, не приховував негативів свого сточення і не підносив до неба позитивів.

В V частині надруковані бібліографічні матеріали, тобто бібліографія писань О. Шульгина — його книжки й брошури та дослідні праці, друковані в наукових збірниках і періодичних

виданнях, і, зокрема, бібліографія газетних і журнальних публіцистичних статей на різні теми, які показують не тільки різноманітні зацікавлення автора, але й велике знання. А коли йдеться про його писання французькою мовою, то він був чи не єдиний серед сучасників на еміграції, що так багато писав цією мовою про українські справи.

Збірник закінчується списком видань НТШ на еміграції та біографічними довідками про авторів.

Варто було б над деякими статтями зупинитися довше й обговорити їх докладніше, бо вони вяснюють деякі засадничі питання, які стосуються світогляду Олександра Шульгина, його розуміння історії та взагалі його мислення, але на це ми тут не маємо досить місця і мусимо обмежитися тільки до переліку статей і дати цим хоч скромну інформацію про книжку, яку варто прочитати кожному, хто цікавиться нашими суспільними й національно-державними діячами недавніх часів. Збірник може бути помічний комусь, хто хотів би колись писати нариси про наших державно-політичних діячів, а також як зразок об'єктивності і безпредвісності.

Можна було б також зробити певні зауваження мовно-правописного характеру, про деякі огрихи, які, правда, діри в мості не роблять, та все ж викликають запитання, як-от, чому Яків Шульгин по-батькові називається **Миколич**, хоч син всюди його називає **Миколаєвич** (також неправильно). Як відомо, патроніміки в нас утворюються від хресного імені з додатком прізвищна-ович (-івна), а не -ич, бо це рад-

ше закінчення прізвища, отже повинно бути Миколович, бо дід називався Микола і так його всюди називає автор-онук (не Миколай, від якого правильно було б Миколаєвич). Миколич — скорочена форма від Миколович і вживается в розмовній російщині (в Яновського: Пал Палич — Павло Павлович), а в українській мові такої форми, оскільки мені відомо, немає. Також неправильно пишеться тут родовий відм. Янева, замість Янова, бо Янів походить від Ян, не Янь, як Іван — Іванова, не Іванева, але Івась — Івасева, не Івасова.

Орудний відм. Шульгіном та-
кож неправильний супроти пра-
вописних правил, мало б бути Шульгиним, але ця форма в роз-
мовній мові зникає.

Василь Лев

Mikołaj Siwicki: BOHDAN ŁEPKI (W setną rocznicę urodzin). *Slavia Orientalis*, Rocznik XXI, Nr. 4. Warszawa 1972. Str. 429-441. (Rocznice i jubileusze). Komitet Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk.

Микола Сивіцький, що живе в Варшаві, літературознавець і до-
слідник творчості Богдана Леп-
кого, написав про нього довшу
статтю як про великого поета,
письменника, науковця і громадянина, професора Krakівського
університету між двома війнами.
Стаття є вислідом довших студій над творчістю Лепкого. М. Сивіцький представив творчість
Лепкого як письменника й поета,
що, живучи в Krakові серед
польського інтелектуального світу, співпрацював з польськими
поетами, письменниками і про-
фесорами університету й мист-
цями та разом з українцями, теж

мистцями й поетами, творив
культурні цінності, при чому дім
Лепкого був наче амбасадою
української культури, джерелом
освідомлювання польського сві-
ту про високі культурні варто-
сті українського народу. Лепкий
відіграв велику роль в творенні
атмосфери культурних взаємин
польсько-українських. Його то-
вариське шире ставлення до ото-
чення й великий хист з'єднувати
собі приятелів та годити ворогів
позначилися великими успіхами
й досягненнями на терені куль-
турного Krakова. Це було його
діло заснування "Клубу Сло-
в'янського", де згуртувалася поль-
ська й українська інтелектуальна
громада, та видавання журналу
"Свят Слов'янські". Лепкий умів
також залагодити непорозуміння,
чи радше нетактовне поступован-
ня деяких членів клубу чи ре-
дакції журналу. Особливо під-
краслює Сивіцький ширу друж-
бу Лепкого з польським письмен-
ником Орканом та з українським
Стефаником. Без огляду на пово-
єнну культурну ситуацію й ві-
дношення поляків до українців,
Оркан був найкращим другом
Лепкого. Обидва працювали над
перекладами з польської мови на
українську й навпаки та над ви-
даванням перекладів архітекторів
обидвох літератур. Оркан здела-
гував і видав у 1911 р. збірку
перекладів "Antologia wschodnich
poetów ukraińskich", а Лепкий переклав польською мо-
вою Коцюбинського, "Слово о
полку" й Шевченка. Переякали
теж Лепкого "Мотрю". Сам Леп-
кий, якого першою літературо-
знавчою розвідкою була довша
стаття про творчість Marii Konopnickoї, що її вплив на пер-
шу поетичну творчість Лепкого
добачує Сивіцький, багато уваги

присвятив українським мотивам у польській літературі в своїх університетських викладах, при чому з великим признанням висловлювався про творчість Словацького. Поет розумів поета. До того великий дар викладання з університетської катедри притягав на лекції Лепкого не тільки україністів і славістів, а та кож і студентів інших дисциплін, мало пов'язаних з літературою.

Микола Сивіцький добре характеризував головні риси поетичної музи Лепкого і його наукового опрацювання різних проблем української літератури. В своїй розповіді про поета й науковця автор покликується на мало знані друковані матеріали, а також на листування Лепкого з різними приятелями та знайомими. Відзначає Сивіцький і великі заслуги Лепкого на громадському чи політичному полі. В цій ділянці він багато допоміг українській справі як сенатор польського сойму, як професор університету, як член українських установ у Krakovі і в Східній Галичині.

З болем серця розказує Сивіцький про останні роки життя Лепкого під час німецької окупації Польщі, про позбавлення його університетської платні тощо. Він згадує про велику пошану поляків до поета, яку вони виявили йому під час його похорону. Сивіцький закінчує статтю цитатою із слів колишнього студента, а згодом щирого приятеля Лепкого Тадея Станіслава Грабовського: (в перекладі з польської мови): "Я дивився на бідолашного Богдана, як він на очах наших марнів, худ, бліднув що раз більше та занепадав на здоров'ю". Цей трагічний га-

лицький епізод (польсько-український антаґонізм — М. С.) змарнував його здоров'я і приспішив конець, позбавляючи Ягайлонський університет найкращого приятеля — українця на польській землі та найбільше зразкового професора україністики в Польщі" (стор. 441, ув. 43).

Серед обставин культурного життя українців під Польщею, Сивіцький, як один із нечисленних науковців, вважав за відповідне звернути увагу на його культурні взаємини з поляками, і з цього завдання український поет вив'язувався знаменито, не понижуючи наших національних постувань, ані не ображуючи своїх польських приятелів.

Погляд Сивіцького про вплив Конопницької на молодого Лепкого треба вважати правильним. Паралеля між поемою Лепкого "В світ за очі" та поемою Конопницької "Пан Бальцер в Бразилії" засміла, що ж бо два літературні твори не співмірної величини, однаке подібності теми наявні.

**

В "Церковному Календарі" за 1972 р., видаваному Православною Митрополією в Варшаві Микола Сивіцький помістив нарис про життя і творчість Богдана і Лепкого п. з. "Краківський амбасадор української культури" (ст. 118-134). В короткій, але вичерпній формі Сивіцький накреслив життєвий шлях поета, його літературну наукову і громадянську діяльність, велику працьовитість, позначену численними творами та оцінкою їх. Крім цього нарису, ілюстрованого багатьома цитатами й уривками з творів Лепкого, він помістив там також

кілька віршів і сповідань. Таким способом Сивіцький, що опрацював частину листування Лепкого, відзначив достойно сторіччя з дня народження визначного галицького поета, якого літературні критики ставлять на перше місце після Франка серед західноукраїнських письменників, науковців та громадян.

Роман Данилевич

БЕРЕЖАНСЬКА ЗЕМЛЯ; історично-мемуарний збірник. Вид. Комітету Видавництва "Бережани", Нью Йорк, 1970, 877 стор., ілюстр.

Виявом туги наших виходців з України під час та після другої світової війни є поява багатьох регіональних збірників, в яких окремі частини нашої батьківщини занотовують свою історію, традицію, культурні надбання, народні звичаї тощо. Сюди належить також "Бережанська земля", історично-мемуарний збірник, про який хочеться сказати кілька слів.

Дві мапи, поміщені поза текстом цього збірника, — кол. повіту Бережани і загальна мапа України дають читачеві можливість орієнтуватися в границях Бережанської землі та її місця на терені України. Збірник ділиться на дві частини, з яких перша, загальна (314 ст.), включає наукову інформацію проф. Ярослава Пастернака про півісторичні й ранньоісторичні пам'ятки Бережанщини та історично-географічний нарис "Бережани-Бережанщина" пок. д-ра Володимира Бемка (помер у 1965 р. в Ньюарку, Н. Дж.).

Автор першої частини дає пе-рекрій історії Бережанської землі від найдавніших часів, довше зупиняється над останніми десятиліттями австрійської займанщини та першою світовою війною і боями Українських Січових Стрільців на тому терені (описи кривавих подій тут і там переплітаються з своєрідною воєнною романтикою, як-от пісня Романа Купчинського "Як з Бережан до кадри січовики манджали"), далі коротко, але творчою діяльністю Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), з якою, між ін., пов'язане прізвище полкового лікаря д-ра Осипа Ковшевича. Потім автор обговорює часи польської інвазії, большевицької, а потім німецької окупації (під час другої світової війни).

Друга частина збірника приносить більш різноманітний матеріал — статті про окремі місцевості Бережанщини, спомини про визначних діячів церковного, культурного, виховного, громадського й політичного життя, а також деякі літературні матеріали з творчості бережанців-поетів і письменників, як Маркіян Шашкевич, Андрій Чайковський, Богдан Лепкий, Антін Чернецький та ін.

Одною з осередніх тем збірника є Бережанська гімназія, найстарша середня школа гуманістичного типу у Східній Галичині (в 1805 р. перенесена із Збаражу до Бережан). Там училися або вчителювали провідні постаті українського життя. Вона тісно пов'язана з визначною постаттю — катехитом і заступником директора, о. шамбеляном Михайлом Соневицьким (1863-1907), якому у збірнику присвячено багато теплих згадок.

Багатий ілюстраційний матеріал унаглядноє не тільки природну красу Бережанської землі, її історичні пам'ятки та мистецьке багатство, але й увіковічнює ті великі жертви, які склало українське населення Бережанщини в боротьбі за самобутність українського народу. Про масове нищіння української молоді свідчить світлина на сторінці 622, підпис якої говорить про мученичу смерть 18-х членів Т-ва "Орли" в с. Нараєві. Вони згинули в тюрмі НКВД в Бережанах, бо в руки поліції дісталася ця знимка.

На наступній стороні є світлина хреста на могилі трьох членів цього Товариства, Ольги Фортуні і Мілі Фігурської, абс. вищої торг. школи в Подебрадах, та Іванки Різник, учен. 8-ої кл. Над цією світлиною інша подібна: в домовині лежить Петро Бай (Нараїв), який згинув на власнім подвір'ю від поліцейських куль. А таких світлин борців за незалежну Україну, які згинули як воїни на полі бою або як воїни-підпільнники — десятки...

Шкода, що в збірнику немає показника прізвищ та світлин, бо до такої об'ємистої, майже 900-сторінкової книги не так легко дібратися, особливо ж у нашому часі, коли на людину жде так багато книжок і то не тільки в рідній мові. Варто було також зробити показник прізвищ людей, що їх видно на світлинах, якщо їх можна устійнити. Це завдання нелегке, але важливе, бо регіональні збірники — це перше й основне джерело нашого минулого для істориків. Це не закид редакції чи Комітетові, тільки побажання до видавців і

редакторів майбутніх збірників, бо це уможливить легше знайомитися з такими цінними виданнями. А щодо неточностей та помилок, то іх нераз важко оминути, а ще при такій складній праці як видавання регіональних збірників поза Рідною Землею. Думаю, що варто було б проголосити в пресі адреси, на які можна б надсилати справлення помилок чи доповнень до виданих уже регіональних збірників. Ці матеріали могла би збирати й зберігати Комісія регіональних дослідів і публікацій, яка діє при Науковому Товаристві ім. Шевченка і яка у своїй серії "Український Архів" уже оприлюднила декілька таких збірників, між ними і збірник "Бережанська Земля" як серійний том 19.

Багатий та різноманітний зміст цього збірника завершує 9-сторінкове проглядне резюме в англійській мові проф. Мирослава Лабуньки.

З великим признанням треба звернутися до членів Комітету "Видавництва Бережан" (при чому годі ще раз не згадати д-ра В. Бемка, як також двох інших померлих, Володимира Пришляка та д-ра Богдана Левицького), які завершили важке діло під проводом голови Євстахія Manaцького та за редакцією д-ра Богдана Бородайка (мовна редакція Леоніда Полтави), оприлюднили справді настільну книгу, яка манить око гарною віньетою інж. Тараса Гірняка (він теж нарисував згадані дві мапи) та заохочує кожного розкрити цю книгу, щоб черпати з неї відомості про частину нашої великої батьківщини — України.

B. Гаврилюк

Міра Гармаш. Райдуга в пітьмі. Груга збірка поезій. Фільм-документальфія 1972. Обгортка, скульптурний портрет поетки та графічне оформлення Романа Василичина.

Тому, хто читає другу збірку поезій Міри Гармаш — "Райдуга в пітьмі", і знайомий з її першою збіркою, що була нагороджена на літературному конкурсі в Чікаго, стає ясним, що авторка йде непохитно своєю власною творчою стежкою.

Очевидно, це не єдина особливість цеї збірки, але вона все таки настільки значна в наш час панування гіпнозу літературних позичок, що просто приемно про неї згадати.

В делікатному ліричному пlettіві поезій М. Гармаш скидається на панівний мотив, на нашу думку, ось хочби така строфі:

...Хай думають, що ми — наїvnі
діти—
Не бачимо, не відаем отрути,
А ми переболіти все зумієм,
перебути
Й вбогим душам
В темну повінь зла
Ще кинемо хоч крапельку
тепла.

Цю крапельку тепла авторка бенеже, мабуть, тому, що з цим теплом пов'язані її згадки з юнацького віку, такі, дорогі, зреітою, кожній людині.

Ліричні відзвіви минулого брінить часто в її поезії, як невиплачана скарга перед ідолами долі. Цими навіяннями з минулого, вона себе заспокоює, неначе ле-

гендарним жень-шенем, за її власними словами.

Очевидно, лірика з підтекстом патріотичним, така самозрозуміла в сучасних українських поетів на чужині, що так щиро звучала в першій збірці, в останній теж непофальшовано висловлена, як-от хоча б у строфах присвячених пам'яті А. Горської:

...Упав наш юний авангард,
Та з нами він воскресне
І ми осінні сірі дні
Обернемо у весни.

Взагалі віршів-присвят в цій збірці більше. Вони присвячені видатнішим особистостям нашого часу і нашої доби, таким, як І. Франко, Л. Українка, О. Лятуринська або А. Гарасевич, а нарешті, мабуть, особливо дорогому авторці, геніальному композиторі Моцартові.

Хвилююча чуттєвість, що проявляється в поезію М. Гармаш, найпереконливіший доказ, що це поезія щирої жіночої особистості, імпульсивної та схильної до глибших чуттєвих реакцій.

Поетка вплітає деколи до своєго поетичного словника музикологічні терміни, можливо для того, щоб цим способом переконливіше висловити яхусь автентичність. Це сміливe експериментування, та, бодай покищо, не дуже підсилило її поетичну мову, якій чужі засоби будь-якої надуманості.

Те, що в другій збірці М. Гармаш найвидатніше і найсильніше в нашему розумінню, це мінъютурні поезійки, в яких перелетні почування й поетичні настрої, зафіксувала поетка з точністю автентичністю.

А от в короткій, майже програмовій поезії п. з. "Творче го-

ріння" поетка вдаряє в зовсім несподіваний акорд. Це несподіванка, що хоч і перекликається з її ліричними міньянторами, зраджує якесь незаспокійливе хвилювання авторки, може, й заливідь взагалі якогось переобладнання набутого й засвоєного літературного досвіду в майбутній творчій еволюції.

Щодо мови, то в гладкому ліричному словникові поетки М. Гармаш, тут то там трапляються недогляди, але ж питання канонів літературного мово-житку в сучасних наших виданнях, на жаль, досі не впорядковане як слід.

Останній акорд збірки, це чотири рядки, які наведемо тут:

"О прийди, сильний духом
до нас,
Через мури туманів Пророче,
Хай побачимо райдугу в час
Зубожілій, в пітьмі серед ночі"
Звучить це суворо, мов фінал
національної маніфестації.

А. Власенко

Широке море України. Документи самвидаву з України, число VII. Видавництво "Смоло-скіп" ім. В. Симоненка. Балтімор, 1973, 378 ст.

Книжка "Широке море України" — це збірник статей, есеїв, поезій та нарисів, що кружляють в рукописах по Україні. Назва цієї книжки дуже влучна з огляду на те, що книжка віддзеркалює багатошаровий процес національного відродження, а радше національного ставлення проблем, яке послідовно, хоч і повільно випирає застарілі форми байдужості, лакейства чи відступництва.

В книжці поміщені статті й

есеї Евгена Сверстюка, Вячеслава Чорновола, Івана Дзюби, Валентина Мороза та історична розвідка археолога-історика Михайла Брайчевського "Приєднання чи возз'єднання", в якій автор намагається роз'яснити морфологічно й історично концепцію Переяславської Ради.

Поезію репрезентують Ліна Костенко, Грицько Чубай та Микола Холодний. Останній написав також психологічний нарис "На смерть Сталіна", коли був ув'язнений у Володимирівській тюрмі, про передсмертні галюцинації диктатора.

Кожний письменник старається показати не лише важкі умовини розвитку української мови й культури в окупованій Україні, але також схопити ті надійні прарости літературного відродження, що виразно вказують на незнущість національного існування. Це останнє найбільше помітне в статтях Свєнса Сверстюка. В літературному есеї "Іван Котляревський сміється", автор передводить порівняння доби Котляревського, коли Україна втрачала рештки своєї незалежності, з нашою добою, поновного поневолення України після визвольних змагань. І він, як Котляревський, сповнений оптимізму, здатний попри всі нещастя "утверджувати волю до життя". Він стверджує, що "широко розлилось по країні селянське море, і дивлячись на його сонне плесо, покрите осугою буденности, часто ми не бачимо його освіжуючих джерел і незмірних глибин, що грайливо викидають дивні перли." (45 ст.).

Трагічна історія України знайшла найяскравіший образ в есею п. з. "Остання сльоза", присвяченому пам'яті останніх днів

Шевченка. Сверстюк цитує мало популярний вірш Шевченка, на писаний великим поетом три місяці перед смертю: "Зійшлись побралисъ, поѣдналисъ"..., в яко му зрезумована історія України. "Дівчаток москалі украли, а хлопців в москалі забрали"

Але й цю статтю закінчує Сверстюк народною легендою, що "наш Тарас не вмер, а тільки що прокинувся мертвим — і че правда на рівні всієї лоезії Шевченка" — стверджує правильно й оптимістично автор. (96 ст.).

У книжці поміщені також дві статті віломого публіциста, Вячеслава Чорновола, автора славної вже збірки "Лихо з розуму" і "Рецедив терору чи провосуддя". а саме: "Слово про Кобзаря — Шевченко в оцінці Грунченка" та "В обороні Стрілецьких могил" — відкрита заява по Президії Верховної Ради УРСР. Кожний читач мусить попивляти відвагу та гострооту слова пісї незвичайної людини, коли він пише:

Важко уявити щось лише, антигуманніше і страшніше, як нау́га над померлими.. Те, що тепер коїться на Янівському цвинтарі у Львові, може вимірюватися хіба найдикішим азіяцькими мірками... (123 ст.).

Іван Дзюба, літературний критик і автор праці "Інтернаціоналізм чи русифікація", заступлений в цьому збірнику двома статтями: "Секс... Секс... і трохи Антисексу", в якій він переводить порівнання в шуканні жіночого ідеалу в поезії Драка й Вознесенського, та "Перед широким світом" про місце української літератури серед літератур світу.

В збірнику ще раз поміщено відомий вогненний бумеранг Ва-

лентина Мороза "Замість останнього слова", який був обширно коментований в українській пресі, та розвідку "Хроніка Опору". в якій автор розповідає історію церкви у Космачі та історію, спершу визначеного, а згодом украденого, прекрасного іконостасу тієї церкви. Його іронія гостріша шаблі, коли він пояснює значіння "націології":

"Націоналістом" вважався кожний, кому не байдужа доля української мови...

"Націоналіст" — це кожний, кому не байдужа доля української культури...

"В містах Східної Україні: "записатися" до "націоналістів" ще простіше: для цього тут досить розмовляти українською мовою." (209-210 ст.).

В поезії також віддзеркале а злободеність і безправність і насильство, що зустрічають громадян СССР кожночасно. Ліна Констенко в поезії "Життя як вокзал" чітко ілюструє клясовість у тій кібито безклясовій спільноті:

Хто іде в м'якому.

Хто — у плацкартному.

Хто — в комбінованому.

Хто — в загратованому...

А не можна так, щоб для всіх людей — вагони першого класу? (173-174 ст.). А Грицько Чубай так змальовує комуністичний "рай" у своєму "Вертепі".

Диктатори, диктатори, диктатори!,
погоничі велики: "цоб-цабе"....
Все продиктовано і все
перефарбовано
і в законено: що думати—це гріх.
Муштровано усе, перемуштровано
і в ранги роботів возведено
живих... (188 ст.)

Також футуристичні образки

Миколи Холодного сповнені п'з-
смізму, а радше трагізму, про
що говорять навіть іх рефrenи:
"І канув під землю" або "Всі
решта у селі були жінками", або
"та він не промовив ні слова",
хоч руйнували його хату, або

"хто ми є — живі, що мають
прикидатися мерцями, чи мерці,
що спритно грають живих із дво-
ма серцями... (343 ст.).

"Широке море України" — це
панорама сучасного життя в
Україні.

БІБЛІОГРАФІЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗА 1945—1970 РОКИ

Б. Романенчук

Літературознавство

Анна Франко-Ключко. Рукописи Івана Франка в Канаді (Лист із Літіка, Югославія та інше). Вид. УВАН, Вінніпег, 1957, 16 ст.

Іван Франко. Про соціалізм і марксизм; рецензії і статті 1897—1906. Вступна стаття і довідки Богдана Кравцева. Вид-во „Пролог”, Н.Й., 1966, 256 ст.

Василь Чапленко. Пропащи сили: Українське письменство під комуністичним режимом 1920—1930. Вид. УВАН, Вінніпег, 1960, 141 ст.

„Іван Франко”; збірник діповідей для відзначення 110-річчя народини і 50-річчя смерті Івана Франка, в двох частинах. Редакція В. Стецюка. Частина I. З НТШ т. 82, Н.Й., 1967, 201 ст., частина II, З НТШ т. 84, 1968, 174 ст.

Дмитро Чижевський. Деякі проблеми дослідження формального боку поезії Шевченка. Вид. УВАН, Августбург, 1947, 17 ст. [цикльостильне видання].

Дмитро Чижевський. Іван Вишенський; літературна сильвета. Відбитка з Анналів УВАН т. I ч. 2. Н.Й., 1951, 14 ст.

Дмитро Чижевський. Історія української літератури, від початків до доби реалізму. Вид. УВАН, Н.Й., 1956, 511 ст.

Дмитро Чуб. Шевченко в житті; біографічний нарис. Вид. т-ва „Універс. б-ка”, Ренгенбург, 1947, 48 ст.

Дмитро Чуб. Живий Шевченко (Шевченко в житті). Видання друге, перероблене й доповнене. Вид-во „Дніпровська хвиля”, Мюнхен, 1963, 114 ст.

Микита Шаповал. Схема життєпису (Автобіографічний шкіц). Упорядкував Сава Зеркаль. Вид. Укр. громади ім. М. Шапovala, Н.Й., 1956, 41 ст. [цикльостиль. вид.]

Степан Шах. Маркіян Шашкевич та галицьке відродження. Ювілейне видання у 150-ліття народження поета. Вид. „УХРУХУ”, Париж, 1961, 229 ст.

Степан Шах. У 150-ліття уродин о. Маркіяна Шашкевича. 1961 рік ювілеїв. Вид-во „Христ. Голос”, Мюнхен, 1961, 145 ст.

„Маркіян Шашкевич”, в 150-ліття народження 1811—1961. Н.Й., 1961, 54 ст.

„Шевченківський альманах” Українського народного союзу на 1964 рік; статті. У 150-річчя Тараса Шевченка. Вид-во „Свобода”, Джерзі Сіті, [1963], 224 ст.

„Шевченко і ми”; збірник дозвідів для відзначення 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка. З НТШ, т. CL. Н.Й. 1965, 156 ст.

„Шевченко та його доба”. Вип. 1. Вид. УВАН, Авгсбург, 1946/47, 135 ст.

„Шевченко та його доба”; збірник I. Праці Шевченківської конференції 1946 р. Авгсбург, 1947, 85 ст.

„Шевченко”. Збірники УВАН у США; статті і матеріали. Вид. УВАН. Н.Й. Річник 1, 1952, 29 ст.; Р. 2, 1953, 48 ст. Р. 3, 1954, 47 ст.; Р. 4, 1955, 48 ст.; Р. 5, 1956, 64 ст.; Р. 6, 1957, 60 ст.; Р. 7, 1958, 48 ст.; Р. 8-9, 1961, 56 ст.; Р. 10, 1964, 64 ст.

Тарас Шевченко. Повне видання творів у 14-ти томах. Т. XIII. Шевченко і його творчість; збірник праць і статтей. Редакція Б. Кравцева. Вид. М. Денисюка, Чікаго, 1963, 303 ст.

„Тарас Шевченко”—пропам'ятна книга з нагоди відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові в Вашингтоні 27. 6. 1964 р. Вид. УККА, Н.Й., 1964, 128 ст.

Юрій Шерех. Думки проти течії; есей. [Без вид-ва], Мюнхен, 1949, 100 ст.

Юрій Шерех. Прощання з учора („Коли ж прийде справжній день”); есей. Вид. „Сучасна Україна”, серія „Мала літературна б-ка”, Мюнхен, 1952, 51 ст.

Юрій Шерех. Не для дітей; літературно-критичні статті й есей. Вступна стаття Юрія Шевельєва. Вид. „Пролог”, Н.Й., 1964, 414 ст.

Микола Щербак, В. Т. Жила. Полум'яне слово; до 50-річчя Яра Славутича. „Укр. вид. спілка”, Лондон, 1969, 40 ст.

Анатоль Юриняк. Засоби і способи поетичного вислову (скорочений курс поетики для школі і самонавчання). Серія Літературознавство, випуск 2, Новий Ульм, 1966, 67 ст.

Анатоль Юриняк. Літературний твір і його автор; монографія літературного факту і критичні нариси. Вид. „Перемога”, Бу. Айрес, 1955, 296 ст.

Анатоль Юриняк. Творчі компоненти літературного твору. [Вид. автора], Чікаго, 1964, 76 ст.

Володимир Янів. Українська духовість у поетичній візії Шевченка. [Без вид-ва] Париж, 1962.

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ

Просимо видавництва й видавців надсилати нам свої книжкові видання для бібліографії.

Олександр Архімович. Лев А. Шелюжко (1890-1969). Вид. УТГІ, Наукові записки т. XXII, Мюнхен, 1971/72, ст. 252-258.

Олександр Архімович. Продукція зернових культур в цілому світі, в ССР і в Україні. Вид. УТГІ, Наук. записки т. XXII. Мюнхен, 1971/72, ст. 5-31.

Богдан Бора. Твердь і ніжність; вибрані поезії. Вст. стаття "Творчий шлях Богдана Бори" С. М. Фостуна (ст. 5-14). Видання СУБ, Лондон, 1972, 287 ст.

Віталій Волков. Таємниця 1972, 287 ст.
Т. I — Карма, т. II — Наслідкосмосу; роман у двох томах. ки: ч. 1. На рідних землях, ч. 2 — На чужині. Вид. автора. Філя. 1973, 435 ст.

Міра Гармаш. Марія Ліза; поема (Вид. авторки, Філadelфія 1973), 63 ст. (Перша публікація в ж. Визвольний шлях, Лондон).

Календар-альманах "Мітла" на 1973 рік. Вид-во Ю. Середяка, Бу. Айрес, 1972, 126 ст.

Календар "Світла" на Божий 1973 рік. 34-ий річник. Вид-во ОО. Василіян, Торонто, 1973 (1972), 192 ст.

Ірена Книш. Відгуки часу. Вибрані нариси, статті, спогади, матеріали. Вид. авторки, Вінніпег, 1972, 404 ст.

Олександра Копач. Мовостиль Ольги Кобилянської. Вид. КНТШ ч. II. Торонто, 1972, 185 ст.

Микола Лазорський. Світло-

тіні. (Збірник історичних нарисів, оповідань, статей, спогадів) 1949-1969. Передмова — "Автор великих історичних полотен (Короткий огляд життя і творчості М. Лазорського) — Дм. Чуба. Післяслово — Л. Лазорська. Вид. "Слово", Австралійська філія, Мельбурн, 1973, 400 ст.

Леся Лисак. Срібна мадонна; есеї, нариси, оповідання. Вид-во "Гомін України", Торонто, 1973, 237 ст.

Іван Манило-Дніпряк. Меч Святослава; поезії, байки, гуморески. В-во "Волосожар", Н. Й., 1973, 82 ст.

Борис Мартос і Яків Зозуля. Гроши української держави. Український технічно-гospodарський інститут. Мюнхен, 1972, 56 + 47 непагін. (Альбом українських грошей).

"Матеріали конгресу української вільної політичної думки". Збірник ч. I. Вид. Тимчасовий Секретаріят КУВПО, Мюнхен, 1972, 55 ст.

Петро Роенко. Знавісніліні; (оповідання). Вид. автора. Торонто, 1973, 80 ст.

J. B. Rudnyc'kyj. An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. (Етимологічний словник української мови). Vol. II. Part I (12). Ukrainian Free Academy — UVAN, Winnipeg, (1972).

Professor J. B. Rudnyc'kyj — Sexagenarius (1910-1970). (Професор Я. Б. Рудницький—ше-

стидесятник). Tributes by Yar Slavutych, J. Poirier, E. C. Smith, G. F. Delaney, K. B. Harder, D. J. Georgacas, B. P. Peel, J. M. KKirschbaum, H. Draye. Published by Students and Friends, Winnipeg, 1971, 96 р. (українською й англійською мовами).

Alexander Sokolyshyn. Ukrainian Selected and Classified Bibliography in English. Ukrainian Bibliographical Center New York —Chicago, Ukrainianica in English Series No. 1. Published by Ukrainian Information Bureau, New York, 1971, 157 р.

Олександр Фединський. Бібліографічний покажчик української преси поза межами України. Річник V/VI за 1970-1971 роки. Вид. Українського музею-архіву в Клівленді, Клівленд, 1972, 80 ст. (машинопис — офсет друк).

Богдан Федчук. Загадки. Дванадцята збірка. Вид. ОУП в Канаді (накл. автора), Торонто, 1971, 54 ст.

A(tanas) Figol. Wolodymyr Kubijowytsch zum 70. Geburtstag. Schevtschenko - Gesellschaft der Wissenschaften, Muenchen, 1972, 14 ст.

Святомир М. Фостун. 50-річчя української автокефальної православної Церкви. Вид. Генер. Управ. УАПЦ у Вел. Британії, Лондон, 1972, 48 ст.

"Фундатори Енциклопедії українознавства" 1954 - 1971" (Відбитка з 6 т. ЕУ 2). Вид-во "Молоде життя", Мюнхен (1972), 95 ст.

Ганна Черінь. Пригоди української книжки (казки для дітей). Вид. Укр.-американської вид. спілки, Чікаго, 1972, 15 ст.

Дмитро Штогрин. Світла й тіні українських студій у Гарварді. Вид. ТУСМ, Чікаго, 1973 (1972), 80 ст.

Василь Ящун. Говір Брідшини. Вид. НТШ, т. XXXVI, Н.Й., 1972, 51 ст.